

เรื่องเล่ากับการสร้างพื้นที่ผ่านเครือข่ายทางสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่น*

อัฐพล อินตะเสน¹

ปฐม หงษ์สุวรรณ² นิตยา วรรณกิตร์³

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายทางสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่น โดยมีขอบเขตของการศึกษาชุมชนคนอีสานพลัดถิ่นในตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และชุมชนคนไทยอีสานพลัดถิ่นตำบลดงมหาวัน อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดข้อมูลประเภทของเรื่องเล่าทั้งหมด 5 ประเภท คือ นิทาน ตำนานหรือนิทานท้องถิ่น ผญาคำสอน บทสวดประกอบพิธีกรรม และเรื่องเล่าประสบการณ์จริง

ผลการศึกษาพบว่า การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายทางสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่น ประกอบด้วย การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านชมรมชาวอีสานในล้านนาโดยการก่อตั้งชมรมคนอีสานในเชียงราย ซึ่งระยะแรกมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้และต่อรองกับอำนาจทางการเมือง แต่ในปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานของชมรมเป็นองค์กรที่ทำงานด้านสาธารณประโยชน์แทน องค์กรสาธารณประโยชน์หรือ “องค์กรพัฒนาเอกชน” การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านการสื่อสารมวลชน ผ่านนักจัดรายการวิทยุในพื้นที่ โดยนักจัดรายการวิทยุจะเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับผญาคำสอนและเป็นที่ยอมรับในสังคม มีความรอบรู้ในหลักการดำเนินชีวิตและมีความรู้ในวิถีของวัฒนธรรมอีสาน นอกจากนี้ยังได้มีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือสารบันเทิง เช่น หนังสือประเพณีโบราณไทยอีสาน ถกข์ ยาม สดสับสอง พิธีกรรม และผญา เพื่อเผยแพร่แก่คนไทยอีสานในล้านนา และการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านการท่องเที่ยวผ่านประเพณีบุญบั้งไฟ

คำสำคัญ: เรื่องเล่า, การสร้างพื้นที่, เครือข่ายทางสังคม

* วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ นักศึกษาปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, E-mail: autthapon.in@gmail.com

² อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Tales and the Creation of a Social Network of the Isan Displaced Persons^{*}

Autthapon Intasena¹

Pathom Hongsuwan² Nittaya Wannakit³

Abstract

The purpose of this research is to create the social space through a social network of the Isan displaced persons. The delimitation of the research is to study the community of the Isan displaced persons in Ang Thong Sub-district, Chiang Kham District, Payao Province and in Dong Maha Wan Sub-district, Chiang Rung District, Chiang Rai Province. The data used to analyze comprise 5 types of tales. They are the fables, mythologies, Phaya (Isan's proverbs), prayers and tales from the real experiences.

The results of the research found the creation of social through the social space network consists of the creation of social space through social media and the creation of social space through the Isan displaced person club in Lanna. The Isan displaced person club in Lanna was built by the Isan displaced persons in Chiang Rai. At first, the objective of the club was to be a tool for political bargaining but now the objective is changed to be Non-Governmental Organizations or the organization that works for the public. The creation of social space through mass communication; the local disc jockey who truly knows about Phaya (Isan's proverb) and Isan's lifestyle and culture. Furthermore, the organization makes many printing medias to publicize for Isan persons who live in Lanna such as Thai-Isan ancient tradition book; auspicious time, twelve customs, ceremonies, Phaya and creates the social space through tourism in the Rocket festival.

Keywords: Tales, The creation of social space, Social network

^{*} Research Article from the Thesis for the Doctor of Philosophy in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

¹ Student in Master of Doctor of Philosophy in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, E-mail: autthapon.in@gmail.com

² Lecturer of Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

³ Lecturer of Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

แนวคิดเครือข่ายทางสังคมในปัจจุบัน แนวทฤษฎีการและชีวิตประจำวันของผู้คนได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความสำคัญของปรากฏการณ์ “เครือข่ายทางสังคม” ว่ามีบทบาทอย่างมากในการนำเสนอช่องทางและโอกาสในชีวิตแก่ผู้คน นักวิชาการตะวันตกอย่าง Gaechter (2000, น. 159-181) ได้นิยามความหมายของ “เครือข่ายทางสังคม” ไว้ในบทความชื่อ “Fairness and Relation: The Economic of Reciprocity” ว่าเครือข่ายเป็นรูปแบบจำลองที่มั่นคงในความสัมพันธ์ระหว่างคน โดยตรงต่อกิจกรรมร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง เครือข่ายทางสังคม คือ ชุดความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันระหว่างปัจเจกและตัวปัจเจกเอง การศึกษาเครือข่ายทางสังคมเป็นการมุ่งสร้างความชัดเจนในปรากฏการณ์เรื่องเครือข่ายที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลาย และการให้คำอธิบายทางวิชาการอย่างมีเหตุผล รวมถึงเป็นการค้นหาคำตอบหรือทางเลือกเรื่องเครือข่ายที่มีอย่างหลากหลาย เพื่อให้บรรลุถึงการได้มาซึ่งทรัพยากรแก่ตนเองในแต่ละท้องถิ่นและการศึกษาเครือข่ายทางสังคมยังเป็นการสร้างสหวิทยาการ (transdisciplinary) ให้เกิดขึ้นกับการอธิบายปัญหาอย่างครบองค์ประกอบ วิชาเครือข่ายสังคมใช้ศาสตร์ในการอธิบายค่อนข้างชัดเจน คือ การใช้เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา ระบบภูมินิเวศ และภูมิสังคม การใช้คำนิยามและบรรทัดฐานตามสภาพแวดล้อมที่ตั้งถิ่นฐานกำหนดความเป็นสถาบันให้มนุษย์เข้าถึงทรัพยากรและในที่สุดแล้วการศึกษาเครือข่ายสังคมพยายามสร้างเครื่องมือเพื่อพยากรณ์แนวโน้มที่เปลี่ยนแปลงในสังคมไม่ว่าจะเป็นคำนิยาม อาชีพ การให้การยอมรับตามบรรทัดฐานของสังคม (ชินสัถค สุวรรณอัจฉริย, 2549 น. 18-20)

การสร้างเครือข่าย (Networking) คือการทำกิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กรหรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรม หรือการผลิระหว่างองค์กรสมาชิก ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย (นฤมล นิราทร, 2543, น.8) สำหรับเหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคมนั้น นฤมล นิราทร (2543, น. 11-12) กล่าวว่าเพราะ 1) ต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่ มีพวก 2) ต้องการทรัพยากรในการทำงาน 3) ต้องการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน 4) ต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา 5) ต้องการประหยัด และ 6) ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน รวมไปถึงมีปัจจัยเสริมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญ คือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ส่วนพระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547, น. 55-58) ให้เหตุผลว่าการสร้างเครือข่ายทางสังคมเกิดจาก 1) สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อมที่ซ้ำซ้อน หลากหลาย และขยายตัว จนเกินความสามารถของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม ที่จะดำเนินการแก้ไข 2) เครือข่ายเป็นเครื่องมือหรือยุทธศาสตร์ในการสร้างพื้นที่ทางสังคม และ 3) เพื่อให้การประสานผลประโยชน์เป็นไปอย่างเท่าเทียม จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่าเหตุผลสำคัญของการสร้างเครือข่ายทางสังคม คือ การมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายของปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่สามารถทำได้ด้วยตนเอง

โดยลำพัง แต่ต้องอาศัยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันจะส่งผลให้สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย อันเป็นการประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

คนไทยอีสานพลัดถิ่นเมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในล้านนา ก็ได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเครือข่ายทางสังคมหลายรูปแบบ โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญคือการติดตามข่าวคราวความเคลื่อนไหวของพี่น้องชาวไทยอีสานและให้ความช่วยเหลือพี่น้องชาวไทยอีสานด้วยกันในช่วงวิกฤติของชีวิต ซึ่งในการจัดตั้งเครือข่ายทางสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่นนั้นได้มีการจัดตั้งกันในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับหมู่บ้าน โดยผู้นำในแต่ละระดับจะทำการสำรวจสมาชิกที่เป็นคนไทยอีสานและเก็บรวบรวมเป็นฐานข้อมูล ในปัจจุบันเครือข่ายทางสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่นได้มีการพัฒนาไปตามกระแสของโลกปัจจุบัน โดยได้มีการสร้างเครือข่ายทางสังคมไม่เพียงแต่ในรูปแบบของชมรมเท่านั้นแต่ยังสร้างเครือข่ายสังคมออนไลน์ขึ้นเพื่อเพิ่มช่องทางการประจักษ์สัมพันธ์แจ้งข่าวสารความเคลื่อนไหว และเป็นพื้นที่ให้กับสมาชิกในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างสร้างสรรค์ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเครือข่ายสังคมของชาวไทยอีสานพลัดถิ่นที่สำคัญ 2 เครือข่าย คือ การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ และการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านชมรมชาวอีสาน

ดังนั้นบทความเรื่องนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อศึกษาการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายทางสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่น โดยมีขอบเขตในการศึกษาเฉพาะชุมชนอีสานพลัดถิ่นในเขตตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และชุมชนอีสานพลัดถิ่นในเขตตำบลดงมหาวัน อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำไปพัฒนาเพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาเรื่องวรรณกรรมไทยอีสานในล้านนา : เรื่องเล่าคนพลัดถิ่นกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายทางสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่น

ขอบเขตของการศึกษา

การเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ไว้ 2 พื้นที่หลักด้วยกัน ประกอบด้วยชุมชนคนอีสานพลัดถิ่นในตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และชุมชนคนไทยอีสานพลัดถิ่นตำบลดงมหาวัน อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย ด้านข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดข้อมูลประเภทของเรื่องเล่าโดยประยุกต์จากแนวคิดของเดก (Degh, 1972) และสติธ ทัมป์สัน (Stith Thompson, 1977) ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นทำให้สามารถแบ่งข้อมูลออกเป็น 5 ประเภท คือ นิทานตำนานหรือนิทานท้องถิ่น ภาษาคำสอน บทสวดประกอบพิธีกรรม และเรื่องเล่าประสบการณ์จริง

การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์

เครือข่ายสังคมออนไลน์ คือ ช่องทางในการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง การแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารการพูดคุยตอบโต้กันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร รวมไปถึงการแบ่งปันสื่อต่างๆ ที่สามารถส่งผ่านทางระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ ปัจจุบันเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทกับชีวิตประจำวันของประชากรทุกกลุ่มวัย ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ หรือเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่ถูกพัฒนาให้รองรับความต้องการในการใช้งานอย่างทั่วถึงในทุกพื้นที่ ประกอบกับอัตราการให้บริการในระดับที่ประชาชนทั่วไปที่มีความต้องการใช้งานสามารถจ่ายได้ เครือข่ายสังคมออนไลน์ได้ขยายฐานผู้ใช้งาน ตลอดจนมีความหมายที่กว้างขวางขึ้น มนุษย์สามารถติดต่อปฏิสัมพันธ์กันผ่านบนโลกออนไลน์ผ่านเว็บไซต์ ตลอดจน Application ต่างๆ เพื่อการพูดคุย สนทนาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งที่มีเป้าหมายในเชิงพาณิชย์ และลักษณะไม่แสวงหากำไร (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา และสุทธิดา ขวณวัน, 2558, น. 18-19)

คนไทยอีสานพลัดถิ่นได้มีการสร้างพื้นที่เครือข่ายสังคมออนไลน์โดยเฉพาะ Facebook และ LINE ซึ่งเครือข่ายสังคมดังกล่าวได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะมีความรวดเร็วในการติดต่อสื่อสาร และการให้ข้อมูลประชาสัมพันธ์ต่างๆ นอกจากนี้ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ยังได้มีการนำเสนอและเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานโดยเฉพาะประเภทผญาคำสอน เทียนชัย สุริมาศ (2557, น. 4) กล่าวว่า ชาวอีสานใช้ประโยชน์จากผญาภยิตในฐานะเป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคม กล่าวคือชาวอีสานใช้ผญาเพื่อสั่งสอนอบรมคนในสังคมให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่มีปัญหา ทั้งยังใช้เพื่อการลดการกระทำผิดบรรทัดฐานทางสังคมของสมาชิกในสังคมโดยผญาภยิตสามารถใช้สอนทั้งชาวอีสานในระดับปัจเจกชน ระดับครอบครัว และระดับสังคม การใช้ผญาบอกกล่าวสิ่งที่ชาวอีสานควรปฏิบัติในระดับปัจเจกบุคคล เช่น “เกิดเป็นคนให้หาความรู้ จั๋งจู้งู้เป็นควายไถนา” ซึ่งสอนให้คนอีสานเป็นคนที่ไม่หาความรู้จะได้มีความรู้เพื่อจัดการความโง่เขลาของตน หรือบทผญาที่กล่าวว่า “อยากกินหลายได้กินท่อก้อย อยากกินน้อยได้กินท่อไปมือ” ที่มุ่งสอนให้ดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง ไม่โลภมาก ดำเนินชีวิตค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเป็นคำสอนที่ส่งผลให้คนอีสานมีการปฏิบัติที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนี้ผญาคำสอนยังเป็นวรรณกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เข้ากับบริบทสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน ทั้งนี้เนื่องจากตัวบทของผญาเองสามารถที่จะคิดและแต่งใหม่ได้ตลอดเวลาซึ่งถือว่าเป็นผญาร่วมสมัยกับสังคมปัจจุบัน โดยองค์ความรู้ของผญาคำสอนเป็นวัฒนธรรมได้รับการถ่ายทอดอยู่ในสังคมของชาวไทยอย่างไม่มีวันเลือนหาย เห็นได้จากปัจจุบันมีการนำเสนอผญาคำสอนผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์โดยกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งเนื้อหาที่นำเสนอเน้นครอบคลุมเนื้อหาของผญาทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นผญาที่ใช้กันมาแต่โบราณและผญาร่วมสมัย โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งกลุ่มผู้ใช้เฟซบุ๊กจะมีการนำเสนอและเปลี่ยนบทผจญต่างๆ แก่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ว่าถึงแม้กลุ่มของคนไทยอีสานพลัดถิ่นได้อพยพย้ายถิ่นฐานไปยังล้นนาเป็นเวลานานแล้วแต่ก็ยังไม่ลืมผญาที่เป็นถ้อยคำในการสั่งสอนคนในชุมชนและในปัจจุบันยังคงใช้ประโยชน์จากบทผญาเพื่อสอนลูกหลานและเป็นคติเตือนใจในการดำเนินชีวิต ดังนั้นผญาคำสอนจึงเป็นกลไกหนึ่งของสังคมที่เคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนอย่างเป็นพลวัต ทั้งในชุมชนคนไทยอีสานพลัดถิ่นเองและพื้นที่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ซึ่งเป็นโลกหนึ่งที่ผญาได้เข้าไปมีบทบาทในปัจจุบันนี้

ผญาเป็นวัฒนธรรมทางภาษารูปแบบหนึ่งที่สะท้อนถึงความเป็นอีสานได้เป็นอย่างดีเพราะรูปแบบในการแต่งผญานั้นมาจากเรื่องราวและสิ่งรอบตัวจากการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกับมิติทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของชาวอีสาน โดยอีกนัยหนึ่งเป็นสื่อที่ถ่ายทอดความเป็นอีสานออกมาอย่างชัดเจน เทียนชัย สุริมาศ (2557, น. 68) กล่าวว่า การเคลื่อนย้ายของประชากรทั้งในรูปแบบคนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่ในอีสานและชาวอีสานย้ายไปอยู่ต่างถิ่น รวมไปถึงการใช้พื้นที่สังคมออนไลน์นั้น เป็นพื้นที่การใช้ผญารูปแบบใหม่และเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารตามกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ประเด็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์นั้นถูกเปลี่ยนไป เนื่องจากผญาได้ถูกปรับเปลี่ยนในการนำเสนอและใช้ประโยชน์ในสังคมออนไลน์มากขึ้น ดังนั้นการพบผญาทั้งในพื้นที่ภาคอีสานและในสังคมออนไลน์ที่ถ่ายทอดโดยคนอีสานทั้งสองลักษณะสามารถสะท้อนความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม และแนวการดำเนินชีวิตของผู้คนรวมทั้งบริบททางสังคมด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ของคนไทยอีสานพลัดถิ่นเป็นการสร้างพื้นที่ในโลกเสมือนจริง โลกที่มีความรวดเร็วในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งผู้ดูแลระบบจะเปิดให้สมาชิกที่เป็นคนไทยอีสานและผู้สนใจทั่วไปที่ชื่นชอบในบทผญาสามารถที่จะเข้าถึงข้อมูลและเนื้อหาของผญาได้ โดยการเปิดเป็นระบบสาธารณะแสดงให้เห็นถึงการแสดงออกทางวัฒนธรรม ซึ่งโดยนัยแล้วทำให้เห็นว่าผู้ใดก็ตามที่คุ้นเคยกับผญาหรือเข้าไปอ่านข้อมูลทางวัฒนธรรมที่คนไทยอีสานพลัดถิ่นได้อัพโหลดข้อมูลลงไป ไม่ว่าจะเป็นผญาคำสอนหรือวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทต่างๆ ย่อมหมายถึงการสร้างพื้นที่ทางสังคมในโลกเสมือนจริง ถ้าเมื่อใดก็ตามมีคนอ่านหรือคนติดตามนั้นแสดงให้เห็นถึงการเปิดรับข้อมูลและยอมให้พื้นที่กับคนไทยอีสานพลัดถิ่นในการแสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของตนเอง ซึ่งในการเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการอบรมสั่งสอนคนไทยอีสานพลัดถิ่นในล้นนาหรือคนในเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้นำไปประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่ปรากฏในบทผญา ซึ่งลักษณะเนื้อหาของผญาคำสอนในเครือข่ายสังคมออนไลน์จะมีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นเรื่องศีลธรรมทั่วไป เช่น ศีล 5 ความกตัญญู คุณธรรม จริยธรรมที่ควรปฏิบัติ เป็นต้น นอกจากนั้นยังเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับผญาและประเด็นต่างๆ ในสังคมอีกด้วย

การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านชมรมชาวอีสานในล้านนา

ชมรมชาวอีสานในล้านนามีวัตถุประสงค์เริ่มแรกในการก่อตั้งชมรมคือเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้และต่อรองกับอำนาจทางการเมืองในสมัยก่อน ทั้งนี้ในยุคของการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคเริ่มแรกนั้น ได้เกิดปัญหาและความขัดแย้งกับคนเมืองซึ่งเป็นคนในพื้นที่ด้วยสาเหตุและปัญหานั้นประการ เช่น ปัญหาเรื่องของการใช้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติทั้งในเรื่องของที่ดินทำกินและทรัพยากรน้ำ และการถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ภัยพยานัฐ นาสมทรง (2555, น. 77) กล่าวว่าคนที่คนเมืองเชียงรายนิยามว่าชาวอีสานเป็นคอมมิวนิสต์นั้นส่วนหนึ่งมาจากคนเมืองเชียงรายถูกรอบงำด้วย “ภาพตัวแทน” ของชาวอีสานที่เกิดขึ้นในขณะนั้นซึ่งเป็นช่วงที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ทำการเคลื่อนไหวที่ภาคอีสานจึงทำให้คนส่วนใหญ่ได้สร้างภาพความเป็นคอมมิวนิสต์เป็นภาพตัวแทนของชาวอีสาน ดังนั้นคนไทยอีสานพลัดถิ่นจึงได้รวมตัวกันเพื่อจัดตั้งชมรมของชาวอีสานในการต่อสู้และเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับคนเมืองจนสถานการณ์ความตึงเครียดและแรงกดดันได้คลี่คลายลงและทั้งสองวัฒนธรรมก็ได้ผสมผสาน ขอมรับ และอยู่ร่วมกันได้

ในปัจจุบันชมรมชาวอีสานในเชียงรายได้มีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานของชมรมเป็นองค์กรที่ทำงานด้านสาธารณประโยชน์แทน องค์กรสาธารณประโยชน์หรือ “องค์กรพัฒนาเอกชน” ในภาษาอังกฤษคือ (Non Government Organizations : NGOs) ได้ก่อกำเนิดในสังคมไทยมาช้านานและมีพัฒนาการที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ ควบคู่กับพัฒนาการทางสังคม ทั้งนี้การทำความเข้าใจถึงกระบวนการทำงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ ความเข้าใจและการยอมรับของประชาชนต่อบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ ประชาชนรับรู้ในฐานะของผู้ใจบุญ โดยประชาชนจำนวนหนึ่งพิจารณาจากข้อมูลข่าวสารที่ปรากฏผ่านสื่อมวลชน โดยเฉพาะมูลนิธิบางแห่งเน้นการบริจาคทรัพย์สินเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม หรือการที่บุคคลมีฐานะทางสังคมได้สมัครเป็นอาสาสมัครของมูลนิธิกุ๊ยกัย เป็นต้น การรับรู้ในฐานะของอาชีพหนึ่งโดยประชาชนกลุ่มหนึ่งมีมุมมองว่าบุคลากรขององค์กรสาธารณประโยชน์ เป็นอาชีพหนึ่งๆ ซึ่งมีผลประโยชน์ตอบแทน ในรูปของเงินเดือน เงินสวัสดิการต่าง ๆ และต้องทำงานไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ

ชมรมชาวอีสานในเชียงรายเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์มีการดำเนินงานมาเป็นระยะเวลานานและมีรูปแบบกิจกรรมค่อนข้างหลากหลาย แหล่งทุนที่สนับสนุนมีทั้งภาครัฐ หน่วยงานราชการและเอกชน ในด้านของบทบาทและรูปแบบของกิจกรรม พบว่าทางชมรมมีกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การรณรงค์ การจัดสัมมนา การพิมพ์เอกสาร การประชุมชาวบ้าน การรณรงค์เพื่อรับการสนับสนุนต่างๆ เช่น การระดมทุนเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัย และโดยมากรูปแบบของกิจกรรมมักเป็นไปในทางเดียวกับปรัชญา วิสัยทัศน์ และวัตถุประสงค์ของชมรม จากการสัมภาษณ์จะพบว่า การดำเนินกิจกรรมของชมรม

ได้มีการนำศิลปะและวัฒนธรรมของภาคอีสานทั้งหมดมาถ่ายทอดผ่านงานศิลปะ วัฒนธรรม และวรรณกรรมพื้นบ้านของอีสานมาเผยแพร่แล้ว ยังเป็นการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่ช่วยในการสร้างพื้นที่ทางสังคมควบคู่กันไปอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังชมรมชาวอีสานในเชียงรายเน้นงานเชิงเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น ซึ่งชมรมชาวอีสานในเชียงรายนั้นได้แบ่งเครือข่าย หน้าที่ และความรับผิดชอบออกเป็น 4 ระดับ คือ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับหมู่บ้านเพื่อสำรวจและคอยดูแลสมาชิก รวมทั้งประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆ ให้กับสมาชิกได้ทราบโดยทั่วกัน

นอกจากจะมีการจัดตั้งชมรมชาวอีสานในเชียงรายแล้ว ลักษณะการรวมกลุ่มของคนไทยอีสานพลัดถิ่นยังปรากฏให้เห็นภายในแต่ละหมู่บ้าน คือ ในแต่ละหมู่บ้านก็จะมีการแบ่งกลุ่มตามกลุ่มที่อยู่เพื่อที่จะให้กลุ่มเหล่านั้นดูแลสมาชิก ร่วมกันทำงานและการพัฒนาหมู่บ้าน ตัวอย่างเช่น บ้านร่องหวายได้แบ่งกลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้านออกเป็น 10 กลุ่ม คือ กลุ่มสันโค้งพัฒนา กลุ่มสุขสวัสดิ์ กลุ่มเอื้องคอย กลุ่มพรสวรรค์ กลุ่มบูรพาพร้อมใจ กลุ่มนันทิทอง กลุ่มทานตะวัน กลุ่มพุทธชาด กลุ่มหรรดี และกลุ่มอุบลพัฒนา โดยกิจกรรมหลักๆ ของกลุ่ม เช่น การช่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การพัฒนาหมู่บ้าน ร่วมงานบุญประจำปี การจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์” เป็นต้น

คนไทยอีสานพลัดถิ่นยังได้จัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นเพื่อเป็นองค์กรขึ้นเพื่อร่วมมือกันช่วยเหลืองานหรือกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง โดยมีโครงสร้างขององค์กรที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลืองานของหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานประเพณีต่างๆ สมาชิกทุกคนในกลุ่มแม่บ้านจะต้องมาช่วยงานกันและดูแลในเรื่องของข้าวปลาอาหาร การต้อนรับแขก หลังจากเสร็จงานแล้วก็ต้องดูแลในเรื่องของความสะอาดเก็บกวาดเครื่องครัวและสถานที่ให้เรียบร้อย การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเพื่อให้สมาชิกรู้จักอดออม โดยในแต่ละเดือนก็จะมีการออมเงินตามจำนวนหุ้นที่ตัวเองได้ซื้อไว้ และถ้าสมาชิกคนใดเดือดร้อนต้องการเงินฉุกเฉินก็สามารถกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยถูกได้ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นเพื่อพบปะพูดคุยกัน ภาระหน้าที่ที่สำคัญของชมรมผู้สูงอายุคือการเป็นผู้นำในเรื่องต่างๆ ของชาวบ้าน เป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆ ซึ่งสอดคล้องกับระบบทางสังคมของคนไทยอีสานที่ให้ความเชื่อฟังและเคารพผู้อาวุโส ซึ่งวีระ สดสังข์ (2555) กล่าวว่าอัตลักษณ์ที่เด่นชัดในแต่ละชาติพันธุ์ก็คือวัฒนธรรมเครือญาติ วัฒนธรรมนี้มีผู้อาวุโสสูงสุดหรือญาติที่อยู่สูงสุด ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของญาติลดหลั่นระดับกันลงมาเป็นทอดๆ หากจินตนาการให้เห็นเป็นรูปเราก็เห็นใยแมงมุมที่ถักเส้นใยขยายวงออกเรื่อยๆ เส้นใยแต่ละเส้นเชื่อมต่อกันอยู่อย่างเหนียวแน่น หากที่จะขาดจากกัน ปรากฏการณ์ตัดญาติหรือตัดหางปล่อยวัดไม่เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ ในวัฒนธรรมเครือญาติของชาติพันธุ์อีสาน

การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านการสื่อสารมวลชน

สิริขญา คอนกรีต (2548, น. 8) กล่าวว่า การศึกษาคติชนวิทยาในบริบทของวัฒนธรรมและสถานการณ์จริงนั้นมิได้เป็นเพียงการขยายประสบการณ์ภาคสนามออกไปจากการค้นคว้าวิจัยแต่ยังให้หลักเกณฑ์ที่จะอธิบายและเป็นการสำรวจความแตกต่างของการสร้างสรรค์มุขปาฐะในสังคมอีกด้วย ดังนั้นในบริบทของสังคมปัจจุบันซึ่งแวดล้อมด้วยประติสัทธิธรรมสมัยใหม่ เทคโนโลยีด้านสื่อสารมวลชนจึงเข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้และข้อมูลทางคติชนให้แพร่หลายออกไปสู่สังคมภายนอก ซึ่งวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อสมัยใหม่ที่นับว่ามีความจำเป็นและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่น้อยไปกว่าสื่อสารมวลชนชนิดอื่น เนื่องจากสื่อวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่มีการแพร่หลายกว้างขวางและรวดเร็ว นับเป็นสื่อหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสื่อสารไปยังประชาชน เนื่องจากสามารถเข้าถึงประชาชนได้เป็นอย่างดี ประชาชนทุกฐานะสามารถที่จะซื้อหาและเป็นเจ้าของได้ อีกทั้งวิทยุยังให้ทั้งความรู้ ข่าวสารและความบันเทิง โดยที่ประชาชนมีโอกาสดังจะได้รับข่าวสารหรือสิ่งอื่นใดที่จะนำมาให้ได้รู้ด้วยความรวดเร็ว เพื่อให้เกิดประโยชน์กับส่วนรวมกับประชาชนในวงกว้างต่อไป

การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของคนไทยอีสานพลัดถิ่นผ่านช่องทางการสื่อสารมวลชน ถือเป็น การถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมของคนไทยอีสานให้เป็นที่รู้จัก เช่น ญาคูคำสอน หมอลำ เพลงลูกทุ่งอีสาน ในลักษณะการจัดรายการวิทยุ ซึ่งนักจัดรายการวิทยุถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรมของคนไทยอีสาน เพราะนักจัดรายการวิทยุเป็นกลุ่มบุคคลที่มีวาทยศิลป์และมีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร ดังนั้นการนำญาคูคำสอนที่มีวาทยศิลป์มาเป็นส่วนหนึ่งในการสอนของนักจัดรายการวิทยุจึงทำให้รายการมีความน่าสนใจและสามารถจูงใจให้ผู้ฟังนั้นติดตาม เทียนชัย สุริมาศ (2557, น. 84 - 85) กล่าวว่า นักจัดรายการหรือวิทยากรที่ใช้ญาคูคำสอนผู้ฟังจะช่วยให้ผู้ฟังสนใจ เพราะการเปิดรายการด้วยบทพญาจะสร้างสีสันและดึงดูดผู้ฟังมากกว่าการกล่าวทักทายแบบเป็นทางการหรือการทักทายแบบปกติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมอีสานยังคงเห็นว่าผู้ที่มีวาทยศิลป์และสามารถพูดพญาได้เป็นผู้ที่มีความสามารถ เป็นปราชญ์ ในรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้แล้วยังพบการเผยแพร่บทพญาภายในวิทยุทัศน์ ทีวีสี และสื่ออื่นๆ ตามยุคสมัย ซึ่งถือเป็นการเผยแพร่ข้อมูลในช่องทางหนึ่งด้วย โดยจากการศึกษาจะพบว่านักจัดรายการวิทยุในพื้นที่จังหวัดเชียงรายและจังหวัดพะเยาจะเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับญาคูคำสอนและเป็นที่ยอมรับในสังคมของคนไทยอีสานพลัดถิ่นและในล้านนา มีความรอบรู้ในหลักการดำเนินชีวิตและมีความรู้ในวิถีของวัฒนธรรมอีสาน ตัวอย่างรายการที่นำเสนอญาคูคำสอนในพื้นที่จังหวัดเชียงรายและจังหวัดพะเยาได้แก่ รายการขวัญใจแรงงาน ออกอากาศทางสถานีวิทยุเพื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย FM 104.25 เวลา 14.00 - 16.00 น. โดยคุณชาญณรงค์ ชัยชนะ เป็นผู้ดำเนินรายการ ซึ่งรายการนี้ได้ออกอากาศและเปลี่ยนเป็นรายการ อีสานล้านนา ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดเชียงราย FM 95.75MHz ออกอากาศทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ เวลา 10.00 น. - 12.00 น.

จะเห็นได้ว่าพญาคำสอนมีบทบาทที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น การเล่าเรื่องราวและการสื่อสาร การสื่อสารต่างๆ มีการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะคล้องจอง การตั้งสอนหรือแสดงคติชีวิตในด้านต่างๆ ทั้งเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตัว คุณธรรมจริยธรรม สร้างความเพลิดเพลินแก่คนในชุมชน ความไพเราะที่เกิดจากบทพญาคำสอนช่วยให้เกิดความเพลิดเพลินและผ่อนคลายจากความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน การหนีจากแรงขับและความกดดันที่เกิดจากการอพยพย้ายถิ่นฐาน และเป็นวาทกรรมที่ใช้ในการต่อรองกับคนเมืองในล้านนาอีกด้วย

นอกจากการใช้สื่อสารมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียงในการสร้างพื้นที่ทางสังคมแล้วคนไทยอีสานพลัดถิ่นยังมีการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านสื่อสิ่งพิมพ์อีกด้วย ซึ่งสื่อสิ่งพิมพ์นั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนประเภทอื่นๆ นำเสนอเรื่องราวที่สามารถเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐานได้คงสภาพนานเมื่อประสงค์อ่านหรืออ้างอิงก็สามารถทำได้ สามารถเปิดอ่านเมื่อใดก็ได้แล้วแต่สถานการณ์ ให้ข่าวสารและรายละเอียดได้อย่างลึกซึ้งมากกว่าสื่อประเภทวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ โดยสื่อสิ่งพิมพ์มีบทบาทที่สำคัญในด้านการนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร สาร และความบันเทิง ซึ่งเมื่องานสื่อสารมวลชนต้องเผยแพร่ข้อมูลจึงต้องมีการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร ขึ้น นอกจากนั้นสื่อสิ่งพิมพ์ยังถูกนำไปใช้ในสถานศึกษาโดยทั่วไป ซึ่งทำให้ผู้เรียนผู้สอนเข้าใจในเนื้อหามากขึ้น เช่น หนังสือ ตำรา แบบเรียน แบบฝึกหัด สามารถพัฒนาได้เป็นเนื้อหาในระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้

คนไทยอีสานพลัดถิ่นได้มีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือสารบันเทิง ตัวอย่างเช่น ประเพณีโบราณไทยอีสาน ฤกษ์ยาม ฮีตสิบสอง พิธีกรรม และพญา ซึ่งเรียบเรียงโดยพระมหาบุญส่ง ชินวโร วัดห้วยเกียน (ขทิดสงคราม) ตำบลทุ่งก่อ อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย ซึ่งภายในเนื้อหาได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดทำคือ เพื่อต้องการให้ผู้อ่านมีความรู้เกี่ยวกับประเพณีพื้นฐานของคนอีสาน และมอบไว้เพื่อเป็นมรดกให้กับผู้นำชุมชนคนไทยอีสานพลัดถิ่นในจังหวัดเชียงราย และจังหวัดพะเยารวมทั้งให้ทุกหมู่บ้านได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติเดียวกัน สะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นอีสาน การเผยแพร่ประเพณีอีสานให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ประการสุดท้ายคือต้องการขอจดความลงทะเบียนของผู้นำชุมชนและประหยัดทั้งเงินทอง เวลา ความเชื่อมั่น โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงท้ายว่าต้องการทำเพื่อแจกจ่ายและสะดวกในการค้นหา อ้างอิง และนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในประเพณีและเพื่อที่จะได้สืบสานให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งจากวัตถุประสงค์ของผู้เขียนที่ได้เขียนขึ้น จะพบว่า ต้องการที่จะให้กับผู้นำชุมชนได้ไปศึกษาและถือเป็นแนวปฏิบัติเดียวกัน และต้องการที่จะให้คนไทยอีสานพลัดถิ่นนั้น

เกิดสำนึกของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานและให้คนรุ่นหลังรักษา สืบสานสิ่งที่เป็นภูมิปัญญา และเป็นมรดกตกทอดที่สำคัญของบรรพบุรุษเอาไว้

ในส่วนของเนื้อหาได้มีการรวบรวมคติความเชื่อ แนวคิดและแนวการประพฤติปฏิบัติตนที่สำคัญของคนไทยอีสานพลัดถิ่นเอาไว้อย่างครบถ้วน โดยในเนื้อหาจะแบ่งออกเป็นทั้งหมด 8 ส่วนซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 1 ฤกษ์ ยาม ประเพณีอีสาน ในส่วนนี้ได้กล่าวถึงคติมหาโชควันมงคลดี วันโลกาวินาศ วันฟู วันจุม วันพายเข้า (ดี) วันพายออก (ไม่ดี) โสก (โหลก) ช้างแก้ว (ขึ้นแรม) วันกาลกนิ ห้ามจัดงานมงคล วันหล่มหลวง วันอัมมงคล วันทุกข์ขึ้น เป็นวันบ่ดีให้แต่ความทุกข์ยาก วันพานเดือน อัมมงคล วันเก้ากอง วันอัมมงคล (ห้ามจัดกิจกรรม) คติมหาสูญ (ไม่ดีห้ามจัดงานมงคลเด็ดขาด) วันพระยวัน (วันดีจงทำพิธีตรงกับวันและเดือน) เดือนแลวันที่แต่งงานดีที่สุด วันปลูกเรือนบ้านดีที่สุด เดือนปลูกเรือน ก่อนทำกิจกรรมควรตรวจสอบวันดีไม่ดี พระยายม ฤกษ์เวลาประกอบพิธี

ส่วนที่ 2 โสก (โหลก) ตามประเพณีอีสาน ในส่วนนี้ได้กล่าวถึง เอกลักษณะประจำตัวหรือวัสดุที่ต้องการรู้ว่าดีหรือไม่ดี ประกอบด้วย โหลกกลอง โหลกฆ้อง โหลกกลอนกุฎิ โหลกเสาเรือน โหลกบันได โหลกกลอนเรือน โหลกผู้ชาย โหลกผู้หญิง โหลกประจำปี โหลกประจำเดือน โหลกประจำรถเรือ ยานพาหนะ โหลกผ้าถุง โหลกปิ่น โหลกแห และโหลกอุ่มนอน

ส่วนที่ 3 ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ในส่วนนี้ได้กล่าวถึง ฮีตทั้งสิบสองเดือนของคนอีสาน คองสิบสี่ แนวทางวัฒนธรรม 3 ประเภท คือ คองสิบสี่ของพระราชฯ คองสิบสี่ของประชาชน คองสิบสี่ของพระสงฆ์ คำคุณเมืองข้อที่สิบสี่ของพระราชฯ ภาคปฏิบัติฮีตสิบสองที่กล่าวถึงแนวปฏิบัติที่สำคัญของประเพณีในแต่ละเดือน

ส่วนที่ 4 ประเพณีบุญอีสานทั่วไป ในส่วนนี้ได้กล่าวถึง การปลูกเรือนโบราณ เช่น ไม่ทำเสาเรือน สถานที่ปลูกเรือน การขุดเสาเรือน เสาแสด เสาขวัญ ไม่มงคลเกาอย่าง บุญกองหุด คือ บุญที่เป็นการให้กำลังใจแก่พระคุณเจ้าและเปลี่ยนผ้าให้พร้อมผูกมัดให้อยู่ที่วัด ถือว่าเป็นสัญญาประชาคมอย่างหนึ่ง ถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่ฉลาดหลักแหลมของคนโบราณ บุญตอกหลักบ้าน (สายคือบ้าน) บุญงานศพ บุญสืบชะตา สวดธาตุ คำโพธิ์คำไฮ ทำบุญบายศรีสู่ขวัญ งานแต่งงาน (มงคลสมรส) การแต่งแก้ เสียดเคราะห์ให้บุญ เสียดบ่ดี การทำบุญอุทิศแก่ผู้ตาย (บุญแจกข้าว) บุญบวช (อุปสมบท) หัวใจวันเป็น หัวใจวันตาย

ส่วนที่ 5 ค่ำ เป็นเรื่องไม่ดีที่คนอีสานส่วนมากไม่ทำ ในส่วนนี้ได้กล่าวถึง ค่ำในเรื่องการกิน ค่ำในการอื่น ค่ำในการเดิน ค่ำในการนั่ง ค่ำในการนอน ค่ำในการพูด ค่ำในงานศพ ค่ำในการอยู่เอื้อน ค่ำทั่วไป

ส่วนที่ 6 พิธีกรรมศาสนาที่ควรทราบ ในส่วนนี้ได้กล่าวถึง พิธีกรรมศาสนาที่ควรทราบ เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ อาราธนาศีล 5 อาราธนาศีลอุโบสถ (ศีล 8) อาราธนาจิศีล (ถือศีล 5 ประจำ) อาราธนาธรรม อาราธนาพระปริตร คำถวายสังฆทานทั่วไป คำถวายสังฆทานอหิส (อหิสแก่ผู้ตาย)

ส่วนที่ 7 ญาปริญญานิสาณ ในส่วนนี้ได้กล่าวถึง ญาประเภทคคิตำสอนของคณโบริณนิสาณ
ปัญหาลีขสวสคิ ญาปริญญานิสาณประเภทเกียพาราสี ควมรัก ญาสภานิตถำณนา

ส่วนที่ 8 เบ็ดเตล็ด ในส่วนนี้ประกอบด้วยสำนวนพจนานุกรมอีสาน พจนานุกรมสำนวนร่วมสมัย
ปรัชญาชีวิตข้อคิดส่วนตัว สำนวนภูมิปัญญาอีสาน คำขอมมาบิคามารดา คำขอมมาศพ และอาราธนาธรรม
โดยสรภัญญะ

จากหนังสือประเพณีโบราณไทยอีสาน ฤกษ์ ยาม ฮิตสิบสอง พิธีกรรม และผญา จะพบว่าเป็นสิ่ง
ที่สะท้อนถึงโลกทัศน์ คติความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของคนไทยอีสานพลัดถิ่นในล้านนาได้เป็น
อย่างดี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการที่คนไทยอีสานพลัดถิ่นได้จัดทำหนังสือเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อและ
แนวปฏิบัติเหล่านี้มีเหตุผลอยู่ 3 ประการด้วยกัน ประการแรก ต้องการสืบสานและอนุรักษ์องค์ความรู้ซึ่งเป็น
มรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของชาวอีสานให้คงอยู่ชั่วลูกชั่วหลาน โดยต้องการที่จะให้เป็นแนว
ในการปฏิบัติร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจากคนไทยอีสานที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในล้านนานั้นมาจากหลายพื้นที่
ในภาคอีสานเพราะฉะนั้นอาจจะมีแนวทางในการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปบ้างตามพื้นที่ ซึ่งการจัดทำ
หนังสือเล่มนี้ต้องการให้คนไทยอีสานพลัดถิ่นนั้นมีความเป็นหนึ่งเดียวกันมีแบบแผนและแนวปฏิบัติ
ร่วมกัน ประการที่สอง หนังสือเล่มนี้เป็นสิ่งที่ควบคุมคนในชุมชนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมและ
แนวปฏิบัติที่ดี ทั้งนี้ถ้าคนในชุมชนประพฤติปฏิบัติดีแล้วย่อมลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสองชุมชน
ได้เป็นอย่างดี ใครที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักฮิตคองก็จะทำให้สังคมสงบสุข เพราะทุกคนรู้จักหน้าที่ของ
ตนเองอยู่ในหลักของศีลธรรมที่ดี และประการสุดท้ายคือต้องการสร้างพื้นที่ของคนไทยอีสานพลัดถิ่น
ในด้านของความมีอารยธรรม มีความรู้ และมีหลักปฏิบัติที่เป็นแบบแผน มีบรรทัดฐานร่วมกัน
นอกจากนั้นยังมีการขยายขอบเขตของความสำคัญระหว่างสองชุมชน ดังจะเห็นได้จากในหนังสือประเพณี
โบราณไทยอีสาน ฤกษ์ ยาม ฮิตสิบสอง พิธีกรรม และผญา จะมีพญาสุภายิตล้านนารวมอยู่ด้วย ซึ่งแสดง
ให้เห็นว่าคนไทยอีสานพลัดถิ่นนอกจากจะกระตือรือร้นสำนึกของความเป็นคนอีสานแล้วยังรับเอาวัฒนธรรม
คำสอนของคนล้านนามาปฏิบัติใช้อันแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวและการผสมผสานทางวัฒนธรรม
ไม่ปิดกั้นทางด้านความคิด ซึ่งถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคม

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีหนังสือคำกลอนเชิงบั้งไฟที่ใช้ในเทศกาลบุญบั้งไฟอีกด้วย โดยในเนื้อหาได้กล่าวถึงคำกลอนเชิงบั้งไฟ ดังนี้ คำเชิงกลอง คำเชิงบั้งไฟ คำเชิงขอลีงของ คำเชิงแห่บั้งไฟ คำเชิงขอลีงเงินหน้าเฮือน คำเชิงขอลีงเงินผู้สาว กลอนเชิงตลก กลอนเชิงถามหาเต่า กลอนเชิงขอลีงเงินแม่ค้า

กลอนเชิงขอเงินแม่ค้าข้าวปุ้น กลอนเชิงขอเงินแม่ค้าปิ้งไก่ กลอนเชิงขอเงินแม่ค้าข้าวลอดช่อง กลอนเชิงขอขนมหมก

จากกลอนเชิงข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อและมูลเหตุในการจัดบุญบั้งไฟ โดยมีเค้ามูลมาจากการที่พระยาขอมได้สั่งให้มีการจัดทำบั้งไฟขึ้น ซึ่งได้สะท้อนถึงงานบุญประจำปีตามหลักการปฏิบัติของฮินดูสอง ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็เหมือนเป็นการทิ้งประเพณีและแนวปฏิบัติที่สำคัญของคนในชุมชนไปเป็นการทิ้งแนวการปฏิบัติที่มาจากบรรพบุรุษในภาคอีสาน ดังคำกล่าวที่ว่า “ลืมฮินดูลืมคอง ลืมทำนองบ้านเลื่อนพ่อแม่”

การสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านการท่องเที่ยว

สังคมในปัจจุบันมีความตระหนักถึงความสำคัญของศิลปะ วัฒนธรรม เทศกาลรวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้น ทั้งนี้การตื่นตัวต่อวัฒนธรรมประกอบกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของในแต่ละพื้นที่เป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้นเพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์และศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่าชุมชนคนไทยอีสานพลัดถิ่นนั้นเป็นชุมชนที่มีความพิเศษในฐานะเป็นชุมชนของคนไทยอีสานที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากในชุมชนล้านนาเป็นเวลากว่า 5 ทศวรรษ ซึ่งภายในชุมชนได้มีการประกอบสร้างความหมายทางวัฒนธรรมและมีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ได้รับการปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษ จนเป็นที่ยอมรับของคนเมืองในล้านนา ซึ่งจากแนวปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่ผสมผสาน มีการส่งผ่านองค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคมโดยสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพสังคมหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งนอกเหนือจากสถานที่แล้วเทศกาลและงานฉลอง รวมไปถึงสินค้าพื้นบ้าน จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์และการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปนั้นเป็นเรื่องสำคัญ

ชุมชนคนไทยอีสานพลัดถิ่นได้มีการปรับตัวในเรื่องของความพร้อมด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวได้ผ่านการ

สั่งสมและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นเวลานาน เมื่อได้อพยพมายังดินแดนล้านนาในช่วงแรกก็ได้มีการหยิบยกทรัพยากรด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมขึ้นมาใช้ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมและใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับคนที่เป็เจ้าของพื้นที่เดิม หลังจากนั้นก็ได้มีพัฒนาการที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว นับตั้งแต่สองชุมชนได้มีการปรับตัวและการยอมรับซึ่งกันและกัน ด้วยความที่วัฒนธรรมของคนไทยอีสานเป็นวัฒนธรรมที่มีความรื่นเริงสนุกสนาน มีการนับถือพระพุทธศาสนามาแต่บรรพบุรุษ จึงทำให้คนไทยอีสานพลัดถิ่นมีแนวในการปฏิบัติที่สำคัญนั่นก็คือ ฮีตสิบสองซึ่งถือเป็นงานบุญที่จะต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกเดือน กล่าวได้ว่าเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นกุศโลบายในการควบคุมคนในสังคม สร้างขวัญและกำลังใจ และสร้างความสามัคคีในชุมชน

จากที่กล่าวมาข้างต้นได้สะท้อนโลกทัศน์และวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยอีสานพลัดถิ่นเป็นอย่างมาก ดังปรากฏหลักฐานประเภทตำนานที่บอกเล่าเรื่องราวของประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อของคนในชุมชน ตัวอย่างเช่น นิทานพื้นบ้าน ตำนานที่อธิบายถึงเรื่องราวต่างๆ ผญาคำสอน เป็นต้น ซึ่งตำนานที่ปรากฏและเป็นที่มาของประเพณีที่สำคัญของคนในชุมชนคือ เรื่อง ผาแดงนางไอ่ ซึ่งถือเป็นตำนานที่บอกเล่าเรื่องราวความรักของผาแดงนางไอ่ กับเป็นที่มาของงานบุญบั้งไฟที่ถือว่าเป็นงานบุญที่สำคัญและเป็นแหล่งท่องเที่ยวของคนในชุมชน

ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวไทยอีสานพลัดถิ่นได้ถูกสร้างให้เป็นภาพตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของคนในภาคอีสานที่จะต้องมีการจัดงานบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นผลจากการส่งเสริมของทางภาครัฐและเอกชน ซึ่งตลอดระยะเวลากว่า 50 ปีที่ผ่านมา การนิยามและการประกอบสร้างความหมายของงานบุญบั้งไฟได้มีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยในระยะเริ่มแรกสาเหตุที่มีการจัดงานบุญบั้งไฟเพียงแค่ปฏิบัติตามฮีตฮอยที่เคยปฏิบัติกันมาจากภาคอีสาน ซึ่งถือเป็นประเพณีที่แปลกใหม่สำหรับพื้นที่และบริบทของสังคมล้านนา ต่อจากนั้นนิยามและการประกอบสร้างความหมายของงานบุญประเพณีได้เปลี่ยนไปจากเดิมจากการบุญที่ต้องปฏิบัติตามหลักฮีตสิบสองได้กลายเป็นงานบุญที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน เกิดกระแสการกระตุ้นเศรษฐกิจและการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าผ่านการประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยว ทำให้แต่ละท้องถิ่นได้พยายามดึงเอาเอกลักษณ์ท้องถิ่นมาเป็น “จุดขาย” เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและงบประมาณประจำปี เพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมทางวัฒนธรรมขึ้น เมื่อกิจกรรมของตนเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง คนในชุมชนท้องถิ่นก็มีความภาคภูมิใจและพยายามจะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เข้ามาเสริมเติมแต่งให้ประเพณีของตน (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ, 2554 น. 28) ดังเช่น กิจกรรมในงานบุญบั้งไฟที่ตำบลอ่างทองที่ได้รับการสนับสนุนจากบริษัทเอกชนโดยมีการประชาสัมพันธ์ว่า “อีสานชูเชียงคำ ขอเชิญเที่ยวงานประเพณีบุญบั้งไฟล้าน 3 พฤษภาคม 2559 ณ บ้านปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา พบและสัมผัสสุดยอดลำเรือต่อกลอนทำนองขอนแก่น คณะคาราว วาทศิลป์ ศิลปินรับเชิญ

สมรักษ์ คำสิงห์” และการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟประจำปี 2559 ของชมรมชาวอีสานในเชียงราย ซึ่งกำหนดจัดขึ้นระหว่างวันที่ 7 - 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 ณ สนามโรงเรียนเวียงเชียงรุ้งวิทยา บ้านห้วยเกียน หมู่ 5 ตำบลทุ่งก่อ ในงานมีประกวดขบวนบั้งไฟ ประกวดผาแดงนางไอ่ เดินแบบผ้าไหม การแสดงหมอลำ และงานพาแลง

จะเห็นได้ว่าคนไทยอีสานพลัดถิ่นได้มีการนำวรรณกรรมพื้นบ้านเข้ามาปรับใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนโดยผ่านการผลิตซ้ำในรูปแบบของงานบุญประเพณี และการสร้างความหมายใหม่ให้แก่วัฒนธรรมของตนเอง ทั้งนี้จากการจัดงานบุญประเพณีของชาวไทยอีสานพลัดถิ่นจะได้รับความสนใจและความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชนเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากคนเมืองในชุมชนใกล้เคียงในการจัดทำบั้งไฟเข้าร่วมประกวดอีกด้วย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าชุมชนชาวไทยอีสานพลัดถิ่นได้มีความพยายามที่จะผลิตสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นคนอีสาน โดยมุ่งเน้นให้สังคมภายนอกได้รับรู้และเห็นถึงความสำคัญของรากเหง้าทางประวัติศาสตร์บรรพบุรุษของคนไทยอีสานที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนล้านนาแห่งนี้ ดังปรากฏเรื่องเล่าจากประสบการณ์จริง ชื่อบ้านนามเมืองที่เล่าขานสืบทอดกันมา นอกจากกระบวนการสร้างอัตลักษณ์โดยการสร้างจิตสำนึกให้ชาวไทยอีสานชุมชนเห็นความสำคัญของการสืบเชื้อสายคนไทยอีสานแล้วชุมชนชาวไทยอีสานพลัดถิ่นยังได้มีการส่งเสริมฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่แสดงความเป็นชาติพันธุ์ของกลุ่มตนเองขึ้นมาผ่านการจัดงานบุญตามฮีตที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา

บทสรุป

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าเรื่องเล่าคือข้อมูลสำคัญที่นำไปสู่การเข้าใจโครงสร้างความคิด และสถาบันต่างๆ ของสังคม หลักการสำคัญของการศึกษาเรื่องเล่าในมิติทางประวัติศาสตร์ คือการแปลสัญลักษณ์ต่างๆ ของเรื่องเล่า เพราะสัญลักษณ์จากเรื่องเล่าได้สร้างมาจากลักษณะความคิดของผู้สร้างคุณค่าของเรื่องเล่าจึงอยู่ที่ว่าจะสามารถตั้งคำถามที่ถูกต้องตามแนวทางที่เป็นเฉพาะกรณีได้หรือไม่อย่างไร เมื่อพิจารณาจากโครงสร้างของเรื่องเล่า ทำให้เห็นได้ว่าเรื่องเล่าคือชุดความรู้ที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันยังมีความหมายที่เป็นสัญลักษณ์ของสังคม กล่าวได้ว่าเรื่องเล่าคือภาพสะท้อนของสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นค่านิยม ความคิด และความเชื่อของผู้คนในสังคม และที่สำคัญคือเป็นสิ่งที่เกิดจากรากเหง้าของความเป็นท้องถิ่น และความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองอย่างแท้จริง ในอาณาบริเวณของคนไทยอีสานพลัดถิ่นเป็นดินแดนที่มีคนไทยอีสานเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตลอดระยะเวลา 50 กว่าปี อีกทั้งยังพบว่าชุมชนคนไทยอีสานพลัดถิ่น ส่วนใหญ่มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนอยู่ในเกือบทุกหมู่บ้าน พร้อมกันนั้นผู้คนในท้องถิ่นที่มีชีวิตอยู่ในช่วงระยะเวลาที่ย้อนไปไม่กี่ทศวรรษได้สร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับสถานที่สำคัญในแต่ละท้องถิ่น ให้มีความสัมพันธ์เข้ากับความจริงและการรับรู้

เพื่อแสดงถึงการมีอยู่ของผู้คนที่เป็นบรรพบุรุษว่ามีประวัติศาสตร์ มีวัฒนธรรมในการตั้งถิ่นฐานมาแล้วในอดีตที่ย้อนไปได้ยาวนาน

เอกสารอ้างอิง

- กัญญาณัฐ นาสมทรง. (2555). *การสร้างตัวตนของชาวอีสานพลัดถิ่นในจังหวัดเชียงรายตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึงปัจจุบัน*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชินสัคค สุวรรณอักษร. (2549). *เครือข่ายทางสังคม*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เทียนชัย สุริมาศ. (2557). *พลวัตของการใช้ประโยชน์ผืนภูผาภิตในฐานะการเป็นเครื่องมือการจัดการเขตเขตทางสังคม*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- นฤมล นิราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิยวัฒน์ เกตุวงศา และศุทธิดา ชวนวัน. (2558). *ใครเป็นใครบนเครือข่ายสังคมออนไลน์: ความหลากหลายทางคุณลักษณะและพฤติกรรม ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาสุทนต์ อากาโร. (2548). *เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- วีระ สุดสังข์. (2555, กันยายน). *อัตลักษณ์ชาติพันธุ์อีสาน*. *ทางอีสาน*, 5.
- สิริขญา คอนกรีต. (2548). *การวิเคราะห์ผลจากการวิจัยกระจายเสียง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- Degh, Linda. (1972). *Folk Narrative Folklore and folklife: An introduction*, ed. Richard M. Dorson: The University of Chicago Press.
- Fehe E. Gaechter S. (2000). Fairness and Relation: The Economic of Reciprocity. *Journal of Economic Perspectives*, 14 (3), 159-181.
- Hall, Stuart. (2003). *Cultural Identity and Diaspora*. In *Theorizing Diaspora: a reader* Jana Evans Braziel and Anita Mannur Australia: Blackwell Publishing.
